

„Egy fájdalmas nagy élet jussán...”

FEKETE PÁL – ÖTVENHAT ÖRÖKKÉVALÓSÁGÁBAN
1956 – FEKETE PÁL ÖRÖKTÜKRÉBEN

Simai Mihály

„Pataki diák lévén többdiplomás, európai műveltségű tanárok okítottak a világ dolgaira, s neveltek emberségre. Különösen nagy hatással volt rám egykori történelemtanárom, Orbán István, aki valóságos szellemóriás és polihisztorként évekig bűvkörében tartott. Előadásait templomi áhítattal hallgatta az ifjúság, s hogy Patak a szó valódi értelmében Bodrog-parti Athénná vált, abban az Ó lobogó fákyaként világító génuszának is döntő része volt. A külsőségekre nem sokat adott, de azért ezen a téren is volt egy olyan megnyilvánulása, amely félreérthetetlenül utalt a világpolgár és egyben igaz hazafi érzékeny lelkének nagyságára. Ha valamely hatalmas világtörténelmi kataklizma volt az óra témája, pl. a harmadik pun háború vagy a nagy magyar tragédiák valamelyike, Muhi, Mohács, Nagymajtény, Trianon, akkor mindig talpig feketében jelent meg a katedrán. Az Ő erkölcsi nagysága, hite, hazaszeretete megsokszorozva újjászületett tanítványaiban, s él mindmáig a még élőkben, köztük bennem is. 1956-ban sokszor gondoltam rá, s kérdeztem túlvilági szellemét, jó úton járok-e, megéri-e embernek maradni az embertelenségben, amikor közelről fenyeget az erőszakos halál. Az ő tanítása tartotta bennem a hitet és az az iránti bizodalmat, hogy a magyar népet le lehet győzni, meg lehet alázni, országát mártírok vérével lehet öntözni, de megtörni, megsemmisíteni soha.”

/Fekete Pál: Az utolsó szó jogán c. könyvből/

Hamis próféták voltak és vannak.

Sajnos, lesznek is.

Vigaszul mondom: egy az igazak közül még ma is itt jár, itt él, itt lobog közöttünk – ő Fekete Pál, 56 élő legendája, egykor a Békés Megyei Forradalmi Bizottság elnöke.

Az én szememben próféta az, aki élni képes, őrizni képes, példájával hirdetni képes ezt a szentséget.

Fekete Pál ilyen. Ilyen volt 1956 októberének eufórikus pillanataiban Békéscsabán, ilyen volt november 4. pokoli hajnalán, mikor a város megmentéséért kockára tette életét, ilyen volt 1957-től 63-ig „életfogyotként” a börtönben, s ilyen maradt úgynevezett szabadulása után a kinti, „rácsok nélküli rabságban” is.

Mindezt 1989 előtt csak kevesen tudhatták róla: jobbára a csabaiak, Békés megyeiek s egy szűk baráti, tanítványi kör Szegeden. No és persze – a hatalom, amelynek bírúit és verőembereit nyilvánvalóan irritálta a belőle sugárzó erkölcsi erő, személyes bátorság és szenvedélyes hazaszeretet, az az emberi nagyság, ami mellett törpének, csótánynak, féregnek kellett érezniük magukat. Legkonokabb ellenfeleik közt tartották számon, így hát 33 éven át, még az enyhülő, puhának álcázott diktatúra időszakában is minden eszközt bevetettek a megtörésére.

Nem sikerült...

Mennyit bír el egy emberi szív? Mennyit bír el egy szívember szíve...?

Adytól kölcsönözve méltó szavakat: „egy fájdalmas, nagy élet jussán” megadatott nekünk és neki, hogy a létjelent jelenlétével fölragyogtassa, hogy hetvenöt éves-fiatalosan itt legyen velünk, és a hiányos és kiüresedett és önmagukból kifordult formákat megtöltse megélt történelemmel, megszenvedett igazsággal, hittel, küldetéstudattal, katarzis-fénnyel.

Jóllehet 1956 szeptembere óta ismerem őt, mégis, nehéz megtalálni a közelítőleg pontos szavakat, mikor egy jelzővel, metaforával szeretném érzékeltetni lényének lényegét, belső világának mélységeit.

A hős? Az áldozat? A nyertő vesztes? A filozófus? A történész? A forrófejű bölcös? A kristályszívű forradalmár? A sziklaember? A küldetés rabja? Az igazság robotosa? Erkölcsi világítótorony a léthazugság-éjszakában? Törhetetlen sárkányölő? Élő nemzeti lelkiismeret? Pusztába kiáltó szó? Magasság hírnöke? Angyal, ki szárnyait szétosztaná...?!

Ez mind ráillik. És még sok más. Például Ady szavai, hisz mindig is megmaradt Patak fiának, „nemes, művelt, szabadlelkű diáknak”. Lehetne állandó jelzője még: „a férfi, aki megmentette a Várost”, s ehhez kapcsolódva, kis módosítással a József Attila-sorok: „a gondra bátor, okos férfi, ki védte menthetlen honát.”

Vagy mégis a diáknévadás a legtalálóbb...? A pataki kollégiumban ő volt a Samán. Így, a-val: SAMÁN, - náluk ez a szóalak jelölte a sámán fogalmát. Mindenki így ismerte. Még sok év múlva is a találkozáskor ezzel a felkiáltással üdvözölte régi tanára: - Te vagy az, Samán?!

Akik látták, hallották őt beszélni, emléket idézni – s közszerepléseinek, rádiós, tévés, internetes interjúinak köszönhetően egyre többen – katartikus, feledhetetlen élményben részesültek. Spirituális sugárzás, mélységes lélekérintés – mintha Ötvenhat Géniusza szólna belőle. Úgy tudja visszaidézni a múltat, hogy érzékelhetjük: nincs az a kalandregény, melynek kitalált izgalmi fölértékének 1956 és a rákövetkezők magyar valóságával.

Ezért is öröm számomra s lehet öröm mindannyiunknak, hogy könyvben is megírta élményeit, emlékeit. Az utolsó szó jogán /Elsüllyedt világ – Békéscsaba, 1956/ című kötet 2003-ban, a Püski kiadó gondozásában látott napvilágot.

Annakidején, 88-89-90-ben egy régi csabai jóbaráttal, az ötvenhatos írásaiért meghurcolt Őrsi Tóth Lászlóval szorítottunk azért, hogy legyen ideje-ereje még elmondani, amit senki más nem mondhat el helyette. Kedves Laci! Ki már onnan fentről nézed – vagy már nézni se bírod – egy elfuserált rendszerváltás következményeit, legalább annyi időre fordítsd ide a tekinteted, hogy meglásd: megszületett Fekete Pali könyve! S nem csupán egy jó és fontos könyv, több annál: nemzeti önismeretünk, magyarság- és szabadságtudatunk nélkülözhetetlen alapművei közé tartozik.

„Kizökkent az idő.

Ó, kárhozat!

Hogy én születtem helyretolni azt!”

/Hamlet/

Tűnődöm a kötet csúcspontjain. De mintha csillagok közt próbálnék válogatni fényerő szerint. Minden mondatában ott a sorstragédiák feszültsége, minden bekezdésben ott vibrál a személyes és nemzeti dráma.

Hogyan lesz forradalmár valaki, aki saját bevallása szerint - /"a dolgokat mindig a realitások figyelembevételével ítélem meg, mindig a békés megoldások híve voltam"/ - egyáltalán nem forradalmár alkat? Hogyan lesz pár év alatt megszerzte ismert és népszerű egy történelemtanár, aki előadásai során helytörténeti témákról is elbeszélget az egyszerű emberekkel, s közben megismerkedik a hamu alatt izzó tűzzel, a békétlen Békéssel, a Viharsarok szenvedéseivel, kulákperek, elhurcolások, internálások, kivégzések tényeivel; s gyűjti magába, viszi tovább a lelke mélyén a későbbi robbanáshoz való gyúanyagot?

„Egyszer Békéssámsonban – mesélt erről az időről internetes interjú-sorozatában Szalai Anikónak – mielőtt az előadást megkezdtem volna, azt mondtam az embereknek: Én , amikor ide Békéssámson területére betettem a lábamat és léptem egyet, azonnal levettem a kalapomat. Tudjátok-e, miért? – néma csend volt. Aztán megkérdeztem, hogy amikor szól a déli harangszó, ti le szoktátok-e venni a kalapotokat? Ők ismét hallgattak. És elmondtam nekik, meg vagyok arról győződve, hogy ha itt máma este még félórát beszélgetünk, holnaptól ti is leveszitek a kalapotokat, ha megszólal a déli harangszó.” És elmondta, hogy a sámsoni ősök ott harcoltak Nándorfehérvárnál Hunyadi seregében, amely megállította a török hadakat.

„Azóta hosszú évek teltek el, én megjártam az ország összes börtönét, utána jött 25 év kényszermunka, s aztán jött 1989, és a békéssámsoniak több mint 30 év múlva is emlékeztek Fekete Palira. Nem arra a megtört, idős és talán testileg rokkant Fekete Palira, hanem arra az egyenes tartásúra, arra a kemény lelkűre, aki arra kérte őket, vegyék le a kalapjukat, ha szól a harang. És eljöttek ide, a Kece utca 17. alá: - Tanár úr, jöjjön, folytassuk a történelemórákat. És én, börtönviselt múlttal, folytattam a történelemtanítást, ugyanott, ahol 30 évvel azelőtt abba hagytam” – fejezte be a történetet a Tanár Úr.

Ha filmet készítenék az életéről, azt hiszem, ezekkel a kemény békéssámsoni paraszt-arcokkal kezdeném. A szigorúan összezárt ajkakkal, a megsarcolt, megfélemlített falusiak beszédes némaságával, a lassan mégis oldódó hallgatással, a bizalom első szavaival, míg végül a „kiküldött előadó elvtársból” „a Fekete Páli” lesz a számukra. Ha filmet készíthetnék az életéről, talán vágásokkal érzékeltetném, hogy ugyanígy szerették meg minden településen, s hogy mindennek gyönyörű, egyszersmind vészterhes következményeképp 56 októberében minden megyei küldött úgy érezte: „Ő a mi emberünk, Fekete Páli!”

Ha filmet forgathatnék az életéről – valaki, remélem, megteszi majd! – látatnám szálfalakját a csabai Kossuth téren, amint éppen befejezi a – később vérlázítónak ítélt – beszédét Ady soraival:

„Minden miénk, csak a túrés nem,
S nincs hatalom, amely megingat.
És hangosan, nagy-hangosan
Idézzük meg hóhérainkat.”

És mutatnám a dörgő, ujjongó tapsot, azt a tapsot, amit nem a parancsszó, hanem a lélek diktál – hosszú idő után először. A Forradalmi Bizottság megyei elnökévé választják.

A pont – ahonnét nincs már visszaút...

Ahol hamleti lélekkel mondhatja: „kizökkent az idő. Ó, kárhozat, hogy én születtem helyretolni azt!” De vállalja, mert sors. Lélekparancs.

„1956 a magyar nép „csillagórája” volt, amely bevilágította a rab népek egét, és reményt nyújtott a reménytelenségben – írja erről. – Annak ellenére, hogy a felkelés tragikus következményei már akkor is körvonalazódtak, habozás nélkül vállaltam a megbízatással járó felelősséget. Nem a véletlen sodort, nem tömegpszichózis hatására cselekedtem. Szellemi megvilágosodás, lassú, ismereteken nyugvó érlelődési folyamat szülte meg azt a belső erkölcsi parancsot, hogy a szent ügyért harcolók táborához csatlakozzam.”

Ha filmet forgathatnék az életéről, „a gondra bátor, okos férfi” fáradhatatlanságát, a Forradalmi Bizottság napjait-éjszakáit, álomtalan jövőálmodásait csak kurta pillanatfelvételek mutathatnák, azokat is aláfestené a tankok alattomos tigrismorgása, mint fölerősödő háttérzene.

S máris egy drámai csúcspont, személyes drámája a hadosztályparancsnok Tóth alezredesnek, aki szintén tagja a Forradalmi Bizottságnak, de őrlődik a pártbizottságiak zsaroló fenyegetései és hazafias meggyőződése között, a katonai realitások fekete árnyai és a nemzetmentő akarat lángoszlopai között. Családját féltve enged a zsarolásnak, semmissé nyilvánítja a Bizottságot, több tagját letartóztatja – ismét katonamód intézkedik. S máris egy majdnem-tragédia képei – több ezres tömeg néz farkasszemet a fegyverekkel, „Vesszenek az árulók!” kiáltozzák a laktanyánál, s ha elhangzik a tűzparancs...

„Megérkezésemkor a tömeg hangtalanul utat nyitott, és az őrség beengedett a kapun. Tóth alezredes feldúlt lelkiállapotban volt, és szinte megkönnyebbüléssel fogadott.

Elmondtam neki, itt rövidesen vér folyik, ha azonnal nem cselekszünk. A foglyokat ki kell engedni és neki végképp meg kell szabadulnia a pártbizottság zsarolásaitól.

Tóth alezredes nagyot sóhajtott, és a következő, felejthetetlen mondatot mondta: „Meglásd, mindketten lógni fogunk!”

Meglehet – válaszoltam, - de az utca kövén nem fognak százával vérbe fagyva feküdni.

A foglyok perceken belül kiszabadultak. Tóth alezredest és engem a tömeg a tanácsházára kísért. A tömeg egyre zúgott és követelte, hogy Tóth alezredes esküdjön meg a forradalomra. Mindketten megjelentünk az erkélyen és megöleltük egymást. Üdvívalgás fogadta a jelentet. Később ezért az ölekezésért majdnem nyakunkba akasztották a kötelet. Tóth alezredest, aki ezután mindvégig hú maradt a forradalomhoz, 15 év börtönnel sújtották, engem pedig életfogytiglanra ítelt a Rendkívüli Katonai Népbíróság.”

Ez volt az a nap 56-ban, mikor Fekete Pál „védve menthetlen honát”, megmentette a Várost attól, hogy magyarok magyarokra tüzeljenek, mint az történt Mosonmagyaróvárott. S meg kell hajtánunk a zászlót Tóth István embersége és magyarsága előtt is, nem adta ki a tűzparancsot, amely gyászba borította volna Békéscsabát, - „inkább vállalta a következményeket: a börtönt, a börtönben tönkrement egészséget és a korai halált.”

„Micsoda remekmű az ember!
Mily nemes az értelme,
Mily végtelen a tehetsége,
Mily bámulatos és kifejező
Alakja és mozgása!

Oly tevékeny, mint egy angyal,
És oly belátó, mint egy isten...”
/Hamlet/

Mi zúzza szét az ember nagyszerűségét?
Mi teszi tönkre a jót, amire jók vagyunk?!?
Mi töri össze mindazt az erkölcsi szépet, nemességet, tisztaságot, ami
bennünk él, lüktet, világít és virágzik...?
Ki az a rettenetes rontó szellem?!?
Mindig a Másik Ember. Mindig Ő.

56 októbertvégi, november eleji napjaiban talán az volt a legfelelőbb,
hogy – mintha nem lettek volna, vagy csak valahol a lét-nemlét ködös határán
bolygó lidércként sejlettek ezek a Másikok. Fehér fényben úsztak a gondolatfelhők,
kiragyogtak a lélek szabad mezője, valami fölcsillant a Létteljességből.

A testvériség öröme? Egy boldog ősbizalom egymás iránt? Az embermél-
tőség tudata? A szabadságnak, a valós és szellemi bilincseinktől való megszaba-
dulásnak valamiféle édes mámore? Egyfajta belső megfürdöttség, mélységes
megtisztulásérzés...?

Ez mind együtt – és még sok minden! – tette eufórikussá, extatikus,
transzcendens élménnyé 56-os forradalmunkat. Azt, amit a csöcselék lázadásának
merészelték nevezni Kádár áltörténései, azt, amit az abban érdekeltek ma is ki-
sebbíteni igyekeznek... és ami, bizony, bizony mondom néktek, magyarok, transz-
cendens szeretetélmény, reményélmény, önmegváltásélmény volt elsősorban. Egy
magasabb tudatállapot – együtt, egyszerre és egymásért – nemzeti szinten.

Hogy honnét, milyen éjszakákból és mélységekből próbált kitörni ekkor a
fényre a magyarság, azt zseniálisan jeleníti meg Illyés verse, az Egy mondat a
zsarnokságról. /Meggyőződésem, hogy a Nobel-díj bizottság 56 után óriási esélyt
mulasztott el: Nobel-díjat kellett volna adniuk Illyésnek, s általa a magyar írók pél-
daértékű szabadságharcának./

Fekete Pál a könyvében és a vele készült beszélgetésekben hiteles, pontos
képet ad arról, mi minden járult hozzá a forradalom és szabadságharc kitöréséhez.
Íme, egy példa, pontos adatokkal:

„1953-ban, mikor Nagy Imre rövid időre átvette a kormányt, 250 ezer ember
előtt nyílt meg a börtönök és internálótáborok kapuja, de a bíróságok előtt még 250
ezer folyamatban levő ügy volt. Ha most én ezt a félmillió számot beszorzom egy
feleséggel és két gyerekkel, ez kétmillió embert jelent. Tízmillió magyarból közvet-
lenül sújtva érezhette magát – mégpedig kegyetlenül, testileg-lelkileg megkínózva –
a társadalom egyötöde. Nem beszélve más emberekről, akiknek sikerült a börtönt,
száműzetést elkerülni, de ők is üldözöttek, tönkretettek voltak.” /részlet Szalai Anikó
internetes interjújából./

Ráadásul érvényben volt a „Soha, sehol, senkinek!” parancs: /Téglásy Fe-
renc emlékezetes nagy filmjének ez lett a címe/ semmiről, amit a meghurcoltakkal
tettek, nem volt szabad beszélniük.

„Azonban – mondja Fekete Pál – a Rákosi rendszer 10-11 éves anyagi és
szellemi megtörettetése mégsem tudta kiirtani az emberekből a legfontosabbat: az
emberi méltóság, az igazság és a szabadság utáni vágyat.”

A keserves, lélekmérgezett benuálságból szinte órák, napok alatt ébredt egy reménykedő, újjászületésben bízó, fényászlós tudatállapotra a nemzet, s indult fölfelé az önmegvalósító keresztúton.

Hogyan is írja Hamvas a Karnevál-ban?

„Ezerkilencszáznegyvenöt februárjában, amikor az emberek a végsőki való koplalás és halálrémület és iszonyat után a pincéből kibújtak, lényükről egész múltjuk lemarva, egyetlen megmaradt életszikkával, akkor a föld színéről mindazt, ami volt, letörölték, akkor tabula rasa volt, és akkor megnyílt a lehetőség, hogy Isten országa megvalósulhasson...”

„Én láttam, hogy 1945 februárjában az emberek ettől a szakrális örülettől mind meg voltak szállva. Ezért volt a létkör ünnepi. Még ennél is több: templomi. A még életben lévő kicsiny szikkát ez tartotta fenn, és táplálta. Tabula rasa van. A múltat a tábláról letörölték...”

A leghelyesebb és az egyetlen értelmes, ha most életünket a létezés végleges alakjában fogalmazzuk meg...”

„Az emberek arcán a fájdalom még ott volt, de rajta átizzott a megkönynyebbülés...”

„Éhezünk és fázunk, és a borzalom emlékei álmunkból fölriasztanak, de tiszta helyzet van. Halleluja.

/Hamvas Béla: Karnevál, II. kötet/

Mindezt akár 1956 metafórájának is olvashatnánk...

Egy léthazugság-rendszer végső pontján, egy, az államnak saját polgárai ellen viselt, hadüzenet nélküli háborújának végpontján az az október valami megfoghatatlan szépségű, katartikus tudatállapotba emelte a magyart.

Ugyanaz az ünnepi, szinte templomi atmoszféra, ugyanaz a lehetőség-káprázat, ugyanaz a hitese elszántság, hogy az egész diktatúra-rémálmot ki kell és ki lehet metszeni a nemzettestből.

És a nemzet megtette, amit kellett.

És Fekete Pál – bátran, keményen, de bölcsen is – hozzátette a nagy egészhez a magáét.

Meggyőződése, hogy minden igazi bátorság szeretetből fakad. S hogy emberszeretetből, családszeretetből, hazaszeretetből, igazságszeretetből, élet- és szabadságszeretetből ötvöződött acélössá az a bátorság, amivel Fekete Pál a sorstragédia bekövetkeztekor azonnal, villámgyorsan reagált az eseményekre.

A sorsnál nincs kérlelhetlenebb rendező.

Ha valakire szerepet osztott, kiköveteli annak legteljesebb, legtökéletesebb végigjátszását. Ki lehet térti előle, el lehet futni, rejtőzni, de az már akkor egy maszk sorsa, egy álarc sorsa, nem a sajátunk.

Fekete Pál teljes szívvel vállalta a vezető szerepét a Békés Megyei Forradalmi Bizottságban. És ahányszor közeledett a veszedelem, mindig elébe ment. S mert a sors-írta színlapon az állt: a férfi, akinek meg kell mentenie a várost – Fekete Pál 27 éves tanár, hát Fekete Pál 27 éves történelem-orosz szakos tanár szerepe szerint elindul a Szarvasi úton Csabára bedübörgő tankoszlop felé.

Felháborodott tüntetők, kövek repülnek a páncélosok felé. Az oszlop megáll. Az ágyúcsövek, gépfegyverek a tömegre merednek. Fekete Pál „Nye sztrejlájtje!” /Ne lőjtek!// kiáltással lépked tovább a monstrumok felé.

Feszült, robbanásveszélyes, halálos csend.

És a Forradalmi Bizottság elnöke megkeresi a parancsnokot, elmondja, mi a valós helyzet Magyarországon, itt nincsenek fasiszták. Most még sikerül a meggyőzés, a parancsnok kijelenti, nem lesz baj, ha nem provokálják a katonáit. Békejel: Fekete Pált maga mellé ülteti a dzsipbe, és a konvoj kivonul a városból.

Ezzel az alezredessel nemsokára újra találkoznak: katonái ellátásának gondjairól beszél, de kilóg a „lóláb” – valójában terepszemle ez, felderítés. Terveznek valamit...A tolmács, munkácsi magyar fiú, titkon többször mutatja három ujját, mint utóbb kiderült, a másnap hajnali három órát akarta így jelezni.

A támadás időpontját.

November 3-án hiába hívták föl a hadügyminisztériumot, döntésre jogosult parancsnokkal nem tudtak beszélni.” A legutolsó parancs az, cselekedjen mindenki a saját belátása szerint.”

Ráadásul kiderült, hogy a hadosztály csapategységeinél az ágyúk, harckocsilövegek, géppuskák többségéből hiányzik a zár, illetve az elsütő szerkezet. „A hazaárulással felérő bűncselekményt Kálazi alezredes utasítására a poltiszték, D-tisztek hajtották végre, a DISZ-vezetőség tagjaival.”

S most érzem úgy, hogy idekívánkozik a Hamletből a többi mellé a korábban szándékosan nem idézett néhány sor is:

„Micsoda remekmű az ember!
Mily nemes az értelme,
Mily végtelen a tehetsége,
Mily bámulatos és kifejező
Alakja és mozgása!
Oly tevékeny, mint egy angyal,
És oly belátó, mint egy isten.
Az állatok mintaképe.
A világ ékessége...
És mégis, mi nekem ez a csipetnyi por?!
Nem gyönyörködöm benne...”

Mert az ember iszonyú képességei is megnyilatkoztak azokban a napokban, hónapokban. Nemcsak az, ami az Ember, hanem az is, ami-már-nem- az ember, ami már ember-alatti. Démoni. Sátáni.

Az álságnak, hitszegésnek és ádulásnak, a gázságnak és aljasságnak, a gonoszságnak, gyűlöletnek, bosszú-örületnek számtalan példájával találkozhatunk a kötetben.

A filmen azonban, amit, mint Fekete Pál életfilmjét képzelek most egy égi filmvászonra, mégsem ezek, az ember elaljasodásának képei dominálnak. Sokkal inkább az olyan hősi jelenetek, a felelős férfibátorságnak olyan drámai csúcspontjai, mint amit a Pokoli hajnal – Békéscsaba, 1956. november című fejezet tár elénk.

„Mintha gátszakító áradat zúgása párosult volna földrengés dübörgésével, olyanakk tűnt az éjszakai csendet felferő hangorkán.

„Elindultak! Vége Mindennek!”

„A dermesztő éji magányban csak lelkiismeretem szava szólt hozzám, s azt mondta: Elibük kell menni, újból beszélni kell velük! Meg kell valahogy állí-

tani őket. Ezt kell tenni! Mindenért én vagyok a felelős, mert rám bízta magát ez a város, melyben tízezrek, köztük feleségem, két gyermekem mit sem sejtve, gyanútlanul alszanak. Mindenáron meg kell akadályozni, hogy végleg elszabaduljon az embert húscsapatokká szagató, mindent romba döntő pokol...”

„Megfordultam, és futva ismét a laktanya felé indultam. Először a pártház vetette rám fenyegetően sötét árnyékát, aztán a Sztálin út következett, ahol csak imitt-amott világítottak az utcalámpák. Már a laktanya előtt jártam, amikor az állomás előtti téren harckocsik, ágyúk, aknavetők körvonalai bontakoztak ki előttem. Egyszerre egy villanás és nyomban egy hatalmas csattanás remegtette meg a környéket. A falhoz vágódtam. Tőlem alig ötven méterre hangos robajjal dőlt ki a parancsnoki épület tűzfala, amelyben alig egy órával ezelőtt még a hadosztály vezetőivel tanácskoztunk, mit is kellene tenni válságos helyzetünkben. Az első gondolatom az volt, nem véletlenül érte az első ágyúlövés éppen ezt az épületet. Nyilván valaki erről is tájékoztatta a szovjet alakulat parancsnokát.

Felálltam, és zsebkendőm lobogtatásával egyidejűleg kiabáltam: „Nye sztreljajtye!”

Süvítettek a géppuska sorozatok. Ennek ellenére elértem az ágyúk vonalát, ahol egy politruk pisztollyal a kezében fogadott. Az első mondatom az volt, nincs értelme a lövöldözésnek és az esztelen rombolásnak, ebben a városban alszanak az emberek, senkinek nincs szándékában vérontást provokálni. Kértem, vezessen a parancsnokhoz, aki nekem, személyesen megígérte, nem intéz támadást a város ellen.

Az állomás forgalmi irodájában zöldernyős asztali lámpa körül néhány szovjet tiszt állt. Köztük volt az örmény alezredes, akivel ez alkalommal negyedszer hozott össze szerencsésnek nem mondható sorsom. Megismert, de eddigi viselkedésétől eltérően durván kiabálni kezdett. Kijelentette, a várost szétlöveti, engem pedig letartóztat.

Kérdeztem, miért? Emlékeztettem, kétszer is megígérte, eltekint az erőszaktól. Ekkor ő az asztalon kiterített térképen látható piros karikákra mutatott.

- Itt fegyveres fasiszták vannak – mondta – amerikai ügynökök, banditák, akik veszélyeztetik a szovjet hadsereget. Nekik nincs kegyelem, ezeket az objektumokat, már kiadtam a parancsot, szétlövetem.

Kértem, ne tegye. Ezek hamis vádak, akárki mondta, hazudott Önnek. Én vállalom a felelősséget, egyetlen lövés sem fog eldőrdülni. Nem hiszem, hogy Ön alvó embereket, köztük asszonyokat és gyermekeket képes lenne lemészárolni, aljas rágalom alapján.

Eddig jutottam mondanivalómban, amikor az iroda sarkából előlépett a csizmás, micisapkás civil, s vad dühvel rám mutogatva szlovákul kezdett beszélni. Majoros volt, az ávós őrnagyból megyei első titkárrá lett főfunkcionárius. Elmondott mindenféle fasisztának, javasolta, azonnal lőjenek agyon, míg törbe nem csalom a szovjet elvtársakat.

A fekete képű alezredes a hallottaktól nem lett ingerültebb, sőt egyenesen leintette Majorost, majd hozzám fordult.

- Ne feledje, hogy Ön most a szovjet hadsereg foglya. Ennek ellenére az Ön közreműködésével van egy lehetőség, hogy megkíméljem a város la-

kosságát. Maga megy a harckocsik előtt, és ha katonáinkra egyetlen lövést is leadnak, magát szítává lövetem abban a pillanatban.

- Rendben van – válaszoltam, s olyan békesség szállt a lelkembe, mint talán soha egész életemben.

Elindultunk. Kint már szóltak a géppuskák. A laktanyába két oldalról hatoltak be a harckocsik. Egy részük az állomás előtti betonfalat döntötte le és haladt a kerítéssel párhuzamosan az épületegyüttes központja felé, a másik része a bejáratú vaskaput taposta szét és jutott be az udvarba.

Később tudtam meg, hogy ekkor halt meg az a két szovjet katona, akiket napokig a laktanya pincéjében tároltak. Az egyik bizonyára hősiességét bizonyítva, átmászott a betonkerítésen, s a sötétben saját géppuskájuk végzett vele, miután magyar katonának nézte. A másik szovjet közkatona úgy halt meg, hogy leesett a harckocsiról és a lánctalpak szétaposták.

Közben a harckocsioszlop haladt a Sztálin úton a város központja felé. Egy-egy géppisztolysorozat el-eldördült, s nyomukban csörömpölve hullottak a kirakatok üvegei. Ilyenkor a harckocsikról leugráló legénység mindent összerabolt, amit a nyitott kirakatokban talált.

Külön fejezetet érdemel a színház feldúlása, amelynek megvolt a maga alapos oka. Az épület emeleti klubtermében a forradalom első napjaiban tömeggyűlések játszódtak le, innen hurcolták el a katonai puccs idején Hrabovszky Lászlót és Kaskötő Istvánt, a Forradalmi Bizottság két tagját, ebben a helyiségben működött pár napig maga a Forradalmi Bizottság is. A kollaboráló hazaárulók információi alapján ezért a szovjet alezre-des térképén az épület piros ceruzával bekarikázva ott szerepelt a megsemmisítendő objektumok között.

Az oszlop parancsnoka, egy kapitány már szembefordult harckocsijával az épülettel, amikor kértem, ne tegye, hiszen az épület zárva van, nem tartózkodik benne senki. A harckocsi ennek ellenére az egyik erkélyt tartó oszlopot kidöntve beszakította az ajtót. Körülbelül 10 katona nyomult az épületbe. Mindent átkutattak, de semmit nem találtak...

A különös színházlátogatás után ismét az utcára mentünk, ahol újabb tragédia történt. Több harckocsi állt egymás mellett a tér szélén, a Tanácsházával szemben. Az egyik váratlanul géppuskatűzet nyitott a vasajtón kilépő, szolgálatban lévő Harmati rendőr szakaszvezetőre, aki valószínűleg több halálos lövést kapott, mert mozdulatlanul elterült a kapu előtti járda aszfaltján. Ezt követte egy ágyúlövés, amely beszakította a BM épületének homlokzati részét. Az épület falának egy része az utcára zuhant.

Szólni nem szólhattam, mert a kapitány pisztolyát hátamhoz nyomva állandóan maga előtt tartott. Közben a harckocsik éktelen dübörgéssel és lánctalpaik csikorgatásával egyrészt megszállták a teret, másrészt lövésre készen lezárták a tere vezető mellékutcák bejáratát.

Ezután jó negyedóra telt el eseménytelenül. Körülbelül fél hat lehetett, már kezdett világosodni, amikor a Pártbizottság épülete felől egy katonaruhás férfi próbált átszaladni a téren. Az egyik harckocsi géppuskája azonnal megszólalt és az illető beleesett a pár nappal azelőtt kiásott 101-es emlékmű gödrébe. Hogy kapott-e találatot, azt nem lehetett megállapítani.

Percek teltek el így, nem mozdult semmi. Az ismeretlen férfi azonban egy idő után kimászott a gödörből, és bukducsolva igyekezett elérni a szemben lévő Katonai Kiegészítő Parancsnokság épületét. Már a kapualjban volt, amikor a harckocsiból újabb sorozatot kapott. Még felegyenesedett és megnyomta a falon lévő csengő gombját, aztán lerogyott a földre.

Az események tisztázódása során kiderült, hogy az épületben két gépkocsivezető és egy ügyeletes tiszt is volt, de az ágyúlövések és géppuska sorozatok hallatán, félelmükben nem merték kinyitni a kaput. Szóltam a kapitánynak, segítséget kellene nyújtani, hiszen ártatlan emberről van szó, de ő válasz helyett pisztolyával fejbe vágott.

A hajnali orvátmadás újabb áldozata Kovács Zoltán honvéd őrnagy, a Kiegészítő Parancsnokság gazdasági vezetője volt. Amikor kivilágosodott, és végre kórházba vitték, állítólag még élt, de az orvosok már nem tudták megmenteni. A temetésen többek között jelen volt a szovjet városparancsnok is. A búcsúbeszédet egy pártbizottsági tag mondta, aki kijelentette: Kovács őrnagy szolgálatteljesítés közben halt hősi halált. Ellenforradalmi banditák golyói végeztek vele. A nép ellenségeit azonban hamarosan utoléri a nép haragja és elnyeri méltó büntetésüket. A példátlan történelemhamisítás évtizedekig tartotta magát, anélkül, hogy valaki is szót mert volna emelni az igazság védelmében.

Hogy mi történt a téren, Kovács őrnagy lelövése után, annak már nem lehettem szemtanúja, mert egy „zsukba” ültettek, melyben továbbra is pisztollyal a kezében mellettem maradt a mogorva kapitány. Végigmentünk az üvegcserepekkel és törmelékkel borított Sztálin úton, és befordultunk az összelőtt laktanya udvarába. Itt egy tiszt tett jelentést a kapitánynak. Olyasmit mondott, hogy minden fegyvert összeszedtek, minden rendben van. Megrázó és egyben megalázó látvány tárult elém. Az alakuló téren feltartott kezekkel állt a laktanya teljes állománya, tisztek és közlegények egyaránt. Köztük volt Biczó Gyula alezredes, a hadműveleti tiszt is. Hosszú évek múltán tőle tudtam meg, hogy a vad lövöldözésben szétlőtték az épületek tetőit, s nem maradt egyetlen ép ajtó, sem ablak. Az állomány körülbelül nyolc óráig állt feltartott kezekkel az alakuló téren.

Engem a kapitány visszavitt az állomásra, ahol bezártak egy vasráccsal és dróthálóval elkülönített helyiségbe. Itt különböző nyomtatványok és menetjegyek társaságában vártam sorsom beteljesülését. Az ajtó előtt strázsáló őrrel próbáltam szót váltani, de kísérletem sikertelen maradt. Körülbelül délelőtt 11 óra lehetett, amikor értem jött egy vörös csillagos politruk, combján lógó fatokos pisztollyal és az őrmény alezredes elé vezetett. A parancsnok mint eddig mindig, tökéletes színészi teljesítményt nyújtott. Barátságos volt, mosolygott és sajnálatát fejezte ki a történetekért. Azzal mentegetőzött, hogy hamis információkat kapott rólam. Közölte, továbbra sem szándékozik beleszólni a város vezetésének ügyeibe, de számít a segítségemre, hogy ne alakuljon ki konfliktus a szovjet katonák és a lakosság között. Felajánlotta, hogy a gépkocsin hazavitet, de én ezt nem fogadtam el...

Othton, az átélt borzalmaktól kimerülten azonnal elaludtam. Délután négy óra tájban csengettek. Az ajtóban egy orosz tiszt és két közkatona állt. A tiszt közölte, a parancsnok elvtárs szeretne velem beszélni, ezért kö-

vessem őket. Narkotikus kábulatban botorkáltam előttük. Kéretlen kísérom a mai zeneiskolába vezettek. Egy eléggé tágas teremben egy hosszú asztal mellett valóban az orosz parancsnok ült. Mellette az asztal két oldalán jelen volt a napokkal ezelőtt megszökött, de azóta nagy sietséggel visszatért városi és megyei pártvezetőség. Káröröm, gyűlölet villogott a szemükben, de ennek szavakban nem adtak kifejezést. Tudták, hogy a forradalom már halott, de azért még nem érezték magukat teljes biztonságban, jöllehet a téren, alig ötven méterre öt T-34-es forgatta időnként lövegtornyát hol jobbra, hol balra. A bosszúra szomjúhozó nép- és országáruklókból alakult „véstörvénytörvény” tagjairól az utókor számára hadd álljon itt teljes történelmi hűséggel a teljes névsor: Majoros?, Bielik Károly, Klaukó Mátyás, Farkas?, K. Nagy István, Násztor?”

1956. november 4-én – mint annyiszor a történelemben – BETELJESEDET A NEMZET SORSA.

Önmegváltó keresztútján fölért a soronlevő Magyar Golgotára.

„Ne feledjétek, Krisztus nyomdokain
jártok majd, s tövises lesz az utatok!”
/a pataki búcsúztató beszédből/

„Sósabbak itt a könnyek,
s a fájdalmak is mások
Ezerszer Messiások
A Magyar Messiások.”
/Ady Endre/

56 Magyar Messiásait, köztük Fekete Pált, gyűlölet várta a Magyar Golgotán.

Mennyit bír el egy emberi szív?

Mennyit bír ki kínzásból, megalázásból, fizikai és lelki gyötreléből egy szívember szíve!?

Hogyan tudja túlélni valaki az emberileg elviselhető szenvedés kétszáz-háromszázszorosát!?

Nem tudom. Nem tudhatom...De én – nyilván azért is, mert egy versemért szintén a letartóztatás veszélye fenyegetett 56-57-ben – szinte fizikai fájdalmat éreztem a kegyetlen kínzások olvastán. És átéreztem újra, amit korábban: ő, Fekete Pál sokunk helyett is fölfogta, szenvedte, állta azokat a borzalmas ütéseket.

„Föl vagytok írva! – tudjuk, kik valátok,
Rossz szellemek szörnyű szülőttei!”
/Vajda János: A honárulókhoz/

Akkor már a Sötét Oldal, ama lappangó-bújkáló Másikok, az embertelenség egyenruhásai, a Rossz megtestesülései regnáltak egy elárult, hitszegő nagyhatalmaktól cserbenhagyott, kivérzett országban.

Fekete Pál nem gyűlöl. Már nem. De megnevez. Rögzít. Mint a filmkockák. S a kegyetlenséget csak kegyetlen őszinteséggel lehet rögzíteni.

Letartóztatás, elhurcolás, bebörtönzés, kínzás, állandó fenyegetettség, folyamatos életveszély – Fekete Pál életfilmjének legsötétebb színei következnek a Pokol a föld alatt című fejezetben.

„...mintha vezényszavak, kiáltások
hangzottak volna, majd fölcsendült
egy rég nem hallott katonadal:
Horthy Miklós katonája vagyok,
Legszebb katonája!”

„Meggondolatlan dologra szántam el magam. Felálltam a hokedlire és a szellőzőrácsba kapaszkodva kinéztem az udvarra. Hihetetlennek tűnő kép tárult szemem elé. Alig egy méterre tőlem sűrű sorokban, hajadonfőtt emberek térdeltek a jegesre taposott hóban. Volt, akin csak zakó volt, de olyan is, aki egyetlen szál ingben didergett és énekelte: „Horthy Miklós katonája vagyok”.

A sorok között pufajkások jártak. A kezükben lévő gumibottal ütötték, vágták a térdeplők fedetlen fejét és hátát. „Hangosabban! Hangosabban!” hangzottak a parancsszavak. A zuhogó ütések nyomán voltak, akik elhallgattak, mások meg újra rákezdték, s így jó darabig szállt a katlanszerű udvarból az ég felé a hátborzongató hajnali oratórium. A reflektorokkal világított kapualjban zsebre dugott kézzel civilek álltak. Az egyik Klaukó Mátyás, az új megyei párttitkár volt, nadrágból kiforduló pocakkal, a másik a kis görbelábú torzó Bielik Károly pártfunkcionárius. Látható elégedettséggel nézték a pokoli színjátékot.

Nem tudtam betelni a látomással, még néztem volna, meddig tart a dallal kísért kegyetlen gumibotolás, de valaki hátulról a földre rántott. Az ő volt. Valószínűleg lesett a circlin, s én a döbbenetes látvány hatása alatt nem vettem észre, hogy kinyílt mögöttem az ajtó.

- Az ajtóhoz áll és a cirklit nézi! Le nem ülhet! Megértette?! – Felindultság nélkül beszélt, de a hangja ennek ellenére semmi jót nem ígért.

Éreztem, kegyetlenül megtorolják rajtam azt, hogy szemtanúja lettem elvetemült gaztettüknek. Körülbelül egy órája álltam már az ajtó előtt, amikor átvezettek egy ablaktalan helyiségbe. Itt már vártak rám. Fetter Ferenc, Benkovics Sándor, Z. Szabó, Sáránszki, Bocskai nevezetű ávós tisztek képezték a különítményt. Kezükben kábelből font korbács és gumibot volt.

- Maga innen élve ki nem kerül. Magának csak a bőrrivel kell elszámolni – mondta Fetter, s a drótkorbáccsal arcom közepébe vágott. Erre a többiek előlről, hátulról, ütlegelni kezdtek. Kezemmel próbáltam magam védeni egy darabig, de az ütések oly erővel sújtottak le rám, hogy rövid idő múltán már a padlón voltam. Egy darabig még éreztem, hogy rúgnak, taposnak, azután elsötétült előttem a világ, elvesztettem az eszméletem. Az odúmban tértem magamhoz a betonon. Arcom, kezem csupa vér volt, szemeimben, melyekkel alig láttam, égő fájdalom hasogatott. Arra gondoltam, még ha életben maradok, akkor is előbb-utóbb vak leszek.

Délben az ör kanál nélkül beadott egy csajka levest, de kicsattogzott, be-
dagadt számmal meginni nem tudtam. Délután újra kivezettek a ketrecnek
is kicsi kamrából és letérdeltettek a nyitott WC ajtajában. Az ör elibém állí-
tott egy vödör vizet és azt mondta, vessem le az ingem. Kínkeservvel ele-
get tettem a felszólításnak. Ekkor már Fetter is mellettem állt.

- Remélem, megtanulta a házirendet – mondta. – Most pedig mossza ki az
ingét!

Jó negyedórát nyomkodtam a véres ruhadarabot, de a foltok már megfe-
ketedtek, és makacsul tartották magukat az anyagban. Az ör valószínűleg
elunta a dolgot, intett, hogy visszavehetem. A csuromvizes ing jeges priz-
nicként tapadt összetört testemre. A zárka betonján összekucorodva ki-
mondhatatlanul elhagyottnak, nyomorultnak éreztem magam, s nem bán-
tam volna, ha nem érem meg a reggelt. Az ember azonban sok mindent
kibir, többet, mint egy állat. Így hát eljött a reggel és utána még sok ezer
keserves reggel, melyről beszélni gyenge az emberi szó.

Ekkor még saját ruhánkat hordtuk és kéthetenként volt fehérenmücsere. A
hozzátartozók hozták, az örök átvették, átvizsgálták és kiadták a szennyest.
Egymás látásáról, vagy beszélgetésről természetesen szó sem lehetett. A
ruhacsere alkalmával kikerült a vértől foltos ing is.

Eltelt két hét, amikor ismét az ablak nélküli vattatóba vittek. Az asztalnál
Fetter ült és sündisznó szemével rám nézett, majd fenyegető hangon
megszólalt.

- Addig hurcolja az ingit az anyósa a Minisztériumba, amíg be nem hozzuk.
Itt majd befogja a száját.

Ezzel elibém tett egy gépelt lapot, amelyen az állt, hogy sem letartóztatá-
somkor, sem azóta, senki egy ujjal sem ért hozzám, hanem a legnagyobb
udvariassággal bántak velem.

- Írja alá!

Egy darabig álltam, nem tudtam belenyugodni, hogy az Isten teremtménye,
az ember ennyire arcátlanul elaljasulhat. A mázsán felüli hústorony azon-
ban nem hagyott sokáig elmélkedni.

- Magának úgyis mindegy. Magát úgyis felakasztják. Azt akarja, hogy min-
den nap hülyére verjék? Ha nem írja alá, „leszakít egy olyan ruhát”, hogy
többet fel sem tud állni! Ezt akarja?”

Ha valóban halál vár rám, akkor mindegy, mit írok alá. Egyre megy. Ettől a
pokoltól a halál is jobb. Aláírtam.

Egyébként, aki a föld alá került, azt mind verték, csak nem egyformán.
Hogy kit mennyire kellett megkínózni, arra az ukázt a Pártbizottság adta.
Fetter és Benkovics többször nyíltan megmondta, a Pártbizottság vélemé-
nye szerint nekem nem muszáj megélnem a tárgyalást, szívrohamban is
meg lehet halni. Bármelyik orvos szívesen ad róla igazolást.

Igazán szomorú a dologban az volt, hogy a sok hazugság mellett most igá-
zat mondtak.”

Mint évek múlva egy tanár kolléga, Szekerczés József elmesélte, kérdésé-
re: véglegesek-e az ítéletek, egy megyei pb-tag kijelentette:

„Általában véglegesnek tekinthetők.

Kivétel Fekete Pál. A pártbizottság, de Főleg Klaukó Mátyás és Bielik Károly Enyhének tartja az életfogytiglant, Rá halál vár."

Börtönök, Ítéletek. Első fokon „csak” életfogytiglan. A sorstársak: Tóth alezredes – 15 év, Hrabovszky László egyetemi hallgató – 10 év, Zsíros Andor kalauz – 8 év, Köles Pál rendőrszázados – 7 év, Széll László mérnök, Biczó Gyula alezredes, Galánffy János alezredes, Szabó Jenő százados – 6 év, Lovas István vasúti dolgozó – 5 év, Huzsvai Gyula rendőr alezredes – 3 év, Csimma Jenő százados, Nyúl Ferenc hadnagy – 2 év, Füzesi Ottó színész, Nyilas Sándor főhadnagy – 1 év 6 hónap börtön.

Különlegesen súlyos ítéletek, természetes, hogy fellebbeznek. Vagyis megteszik azt, amit a regnáló keselyük várnak tőlük.

Lesz tehát másodfokú tárgyalás. Csakhogy ez a tárgyalás – halálos csapda. S mint, sajnos, sokan mások gyanútlanul belesétálnak a csabai forradalmi bizottság tagjai is. Ezzel lehetővé teszik, hogy a „halálbírók” emeljék a büntetési tételeket.

Az életfogytiglant pedig csak halállá lehet fokozni...

A dráma újabb tetőpontja: élet-halál mezsgyéjén az összeláncolt csapat a tragikus emlékü Fő utcai börtönben, ami akkoriban a Katonai Bíróság fellegvára is.

„Jó negyedóra telt el, amikor kinyílt az egyik szárnyas ajtó és egy csapat megbilincselte rab lépett ki rajta. Az örök igyekezete ellenére a hozzátartozók szereteteikhez ugrottak, ölelték, csókolták őket. Egyetlen kérdés hangzott el, de az többször. „Mi van? Halál!” – hangzott innen is, onnan is.

„Üristen” – jajdult fel mellettem egy idős asszony. – „És a kegyelmi kérvény? Azt nem terjesztik fel?” – Hangzavar és pánik lett úrrá mindenkin, csak mi álltunk némán, megkötözve, mint akik tudják, rövidesen ránk is lesújt a végzet. Feleségem a sarokban állt. A tekintetünk találkozott. Ő mosolyogni próbált, mintha semmi baj sem lenne, de sápadt arcán láttam, egyre gondolunk mindketten: a bennünket örökre elválasztó halálra.

Az elítélt csoportot hamarosan elvezették és a helyiségben ismét dermedt lett a csend. Ekkor különös, szinte hihetetlen dolog történt. Az egyik ajtó kinyílt, s mögüle kilépett egy fiatal főhadnagy. Egy darabig állt, nézett bennünket, aztán elindult a 14-ik rendű vádlott, Nyilas Sándor főhadnagy felé és megölelte. Később derült ki, hogy a bátor, s ma már nyugodtan állíthatjuk, életmentő férfi, Kelemen Imre a mi Nyilas Sándorunk egykori barátja, katonatársa volt. Kelemen Imre halkán, de nagyon határozottan néhány mondatot mondott Nyilasnak, majd a falnál álló asszonyok mellett elhaladva ismét mondott valamit, aztán eltűnt abban a szobában, amelyből kijött.

Elképedve álltunk, az örök sem mozdultak. Mondhatnám cinkos módon hallgattak, minket pedig engedtek, hogy egymással beszéljünk.

Másodpercek telhettek el csupán, de az elítéltek és hozzátartozók már egyaránt tudták, halálos ítélet vár csoportunk néhány tagjára. Kelemen Imre főhadnagy, a Felsőfokú Katonai Népbíróság irodavezetőjeként ugyanis azt közölte, hogy a bíróság Gyurkó vezérőrnagy követelésére hajlandó ha-

lános ítéletek kimondására. Kelemen Imre nemcsak állását, de személyes szabadságát is kockáztatta, amikor Nyilas Sándoron keresztül arra kérte a csoportot, vonja vissza fellebbezését, melyet az első fokú ítélet ellen tett. Az első fokú ítélet alkalmával az ügyész háromnapos gondolkodási időt kért, a határidő letelte után nem élt a fellebbezés lehetőségével. Ha a fellebbezés visszavonása a vádlottak részéről is megtörténik, a másodfokú tárgyalás okafogyottá válik, az ítélet jogerőre emelkedik. Ez azt jelenti, a csoport minden tagja életben marad, legalábbis egyelőre. Ellenkező esetben az első három vádlottat, Fekete Pál tanárt, Tóth István alezredes hadosztályparancsnokot és Hrabovszky László egyetemistát felakasztják, kegyelem nincs. Kegyelmi kérvényt a bíróság nem továbbít az Elnöki Tanácshoz, sőt azt el sem fogadja.

Dermedten álltunk. Kelemen főhadnagy újból megjelent, elhaladt az öszszeláncolt csoport mellett és szinte parancsolóan suttopta: „visszavonni! Visszavonni!”

Közvetlenül az elnök mellett foglalt helyet Gyurkó Lajos vezérőrnagy, akit a rabok egymás között egyszerűen „hentes”-nek tituláltak. Személyesen ismertem a vérszomjas moszkovitát, aki kegyetlenségben túltett a legszadistább ávósokon is. 1956. október utolsó napjaiban találkoztunk Békéscsabán a katonai puccs idején.

Röviddel az esemény után érkezett a hír Kecskemétről, hogy Gyurkó vezérőrnagy vérfürdőt rendezett a kecskeméti cigánytelepen. Erzsébetvárosban. A cigányok szövetkezve a felkelőkkel, sokáig tartották magukat, de a harckocsik és a repülőgépek nemcsak az ott élőket, de az egész települést megsemmisítették.

Az emlékképek most váratlanul villámfény erejével világították meg a másfél év előtti eseményeket. Mindez pedig történt azért, mert az egykori cigány-gyilkos, putri-tipró Gyurkó Lajos a bíróság tagjaként ott ült három méterre tőlem a bírói emelvényen. Társaihoz hasonlóan teljes katonai díszben pompázott, a melle tele volt kitüntetéssel. Ezen a halálos órán azonban csak másodpercek jutottak az emlékek felidezésére, az életösztön egészen mást parancsolt. Cselekvésre ösztönzött a magasba kapaszkodott hóhér gúnyos tekintete is, mellyel úgy nézett rám, mint keselyű az elébe vetett martalékra. Az elnök alig fejezte be megnyitó szavait, én, mint elsőrendű vádlott, máris hallható hangon mondani kezdtem: Az elsőfokú bíróság által rám kirótt büntetésbe belenyugszom, az életfogytiglani ítéletet elfogadom, ellene tett fellebbezésem visszavonom. Ugyanezt mondta Tóth István alezredes és utána mindenki a sor végén lévő 16-od rendű vádlottig. A fordulat váratlanul érte a hatalom és mindenhatóság göggyétől részegült inkvizitorokat. Az ügyész felállt és szót kért, de az elnöklő bíró ingerülten leintette. Gyurkó ekkor felállt és az elnökhöz lépve suttogva magyarázni kezdett neki. Az elnök bólogatott, majd kijelentette, az ítéletek jogerősek, a vádlottakat elvezethetik.”

Kelemen Imre bátor kockázatvállalása volt a „deus ex machina” – megmentette őket. Fekete Pált a legeslegrosszabtból. De mennyi legrosszabb várta még!...Gonosz próbálkozások, például, hogy rábizonyítsák: 56 októberében Battonyán akciót szervezett egy szovjet katonai szerelvény felrobbantására.

Tudnak-e regényírók olyan szörnyetegeket teremteni, mint a diktatúra ki-termelte kreatúrák voltak? Például az az 57-ben még Csabán kegyetlenkedő Fetter Ferenc, aki szabadulása után, 1963-ban fogadja Fekete Pált a szegedi rendőrség politikai osztályán.

Ez a Jókai sátánian gonosz regényalakjait is megszegyenítő verőlegény, aki főávosból időközben alezredessé avanszált „érdemei elismeréséül”, mindenben ellentéte, rossz szelleme, kísértője annak az erkölcsi nemességnek, tisztaságnak, emberi nagyságnak, amit Fekete Pál és társai képviselnek.

Hajszálnyival már szalonképesebb, de ezúttal is félelmetes az a monológ, amivel megpróbálja beszennyezni, beszervezni, magához hasonítani ezt a magasabbrendű, gyémántkeménységű emberi lényt, akit változtatlanul, engesztel-hetetlenül gyűlöl.

„- Magából a büntetett előélete miatt
csak utcaseprő vagy WC-pucoló lehet.
Kell ez magának? Ezt akarja? Nem
volt elég a hét év? Írja már alá!”

És sorjáznak az észérvek...Katedrát kaphatna az egyetemen, ő, aki imád tanítani – „csak” jelentést kellene írni a tanítványairól.

Nem tudják rávenni. A lélek még töretlen. S törhetetlen akkor is, mikor – már a 80-as években – egy magántanítványa révén csalják törbe, s míg egyfelől továbbra is katedrát kínálnak neki, már börtönnel is fenyegetik, amire a BHÖ 1/1-es paragrafusa módot ad – érvényesíthetik vele szemben az életfogytiglani ítéletet...

S mikor ezt elmondja a feleségének, akkor Feketéné B. Kovács Ágnes, ez a csodálatos teremtés, ez a törekeny testű, de Zrínyi Ilona-lelkű asszony azt mondja, képes azt mondani annyi év szenvedései után is: Nézd, akkor is megvár-tunk, ha kell, megvárunk most is, menj vissza a börtönbe, ha nincs más lehető-ség...!

Hála Istennek, erre már nem került sor. De az újabb tortúra közben ekkor már találkozik az ellenoldalon is emberséggel, megértéssel, jóindulattal, mint például Hanga Mária, az akkori oktatási miniszter asszony részéről.

A forradalmár-feleségek sorsa – szorongattatásuk, üldöztetésük – egyéb-ként külön eposzt érdemelne. Kezdve a csabai házfalakon ordító feliratoktól: „Sem az ellenforradalmárok, sem a gyerekeik nem kaphatnak egy falat kenyeret sem!” , folytatva a lakáselkobzással, munkahelyről „népgazdasági érdekből” történő áthe-lyezéssel, városból, megyéből való kitiltással stb.

Feketéné két pici gyermek édesanyja. Előbb Csabáról Dombegyházára helyezik /állítólag, hogy ne tüntessen a fekete ruhájával és a szomorú arcával az együttérző városban.../. Aztán – nesze neked, „szocialista humanizmus”! – onnét is elüldözik. Erről szól az alábbi naplórészlet:

1958. szeptember 4. Megtörtént a tanévnyitó ünnepély. Amikor a gyerekek hazamentek, bementem új iskolám igazgatójához. Érdeklődni szerettem volna, érkezett-e valamilyen döntés, itteni véglegesítéssel kapcsolatban. Az irodában már vártak, de nem az igazgató, hanem egy bizonyos Laukó nevű ember, a község frissen kinevezett párttitkára. Ahogy beléptem, azonnal rám támadt. Azt kérdezte, hogy volt „képem” visszajönni. Azzal fenyegetőzött, könnyen ott köthetek ki, ahol a szeretett férjem. Felszólított, azonnal hagyjam el a községet, különben kilakoltat, ha

kell, kivezényli a karhatalmat. Tajtékozott a gyűlölettől, kezével arcom előtt hadonászott, majdnem nekem ugrott. Csodálkozom magamon, hogy tudtam nyugodt maradni. Csak annyit mondtam: szégyellje magát!”

És a börtönlátogatások. Azokat is őrzi a napló. Olyan szörnyű emlékeket is, mint a váci. Ágnes odaérkezésekor eszméletlenül vert rabot vonszoltak a folyosón az örök.

A férje volt.

És a védtelen, gyöngé, annyiszor megfélemlített teremtés, aki majdnem elájult a látványtól, összeszedte minden erejét, és ment az igazgatóhoz. Megmondta, addig el nem megy, amíg nem hívnak orvost a férjéhez.

Kikövetelte, hogy ápolják, gyógyítsák.

Ez a bátor kiállítás akkor talán a túlélést jelentette...

Micsoda remekmű lehet egy emberpár is – tünődöm, kicsit módosítva Shakespeare szavait. Amilyen gyönyörű pár voltak ők annakidején fiatalként Csabán, most is éppolyan tökéletes párnak látom őket, egy kiteljesedett, metafizikai szépség harmóniáját sugározzák a velük haj-de-sokszor-ellenséges világ felé-

Titkuk talán a megbocsátás bölcsessége. Talán a teljesített küldetés mély, belső öröme.

Feltündökölnék bennem a Petőfi-sorok:

„Szerelemért fölláldozom
Az életet,
Szabadságért fölláldozom
Szerelmemet!”

Titkuk talán ez is: a szabadságért hozott szerlemáldozat. Sokéves, földi értékekben ki nem fejezhető áldozatukért, azt hihetnénk, valamit visszafizet a sors: Fekete Pál Békéscsaba díszpolgára immár, idén is kitüntetését kapott, egyre többen ismerik, szeretik, csodálják.

„- Az biztos, hogy a Jóisten sok szenvedés után juttatott el idáig – mondta Varga Zoltánnak legutóbbi rádióinterjújában. – Nem haragszom senkire.”

Arra a verőlegényre sem, akivel az urológián nemrég találkozott. „Olyan ismerős tetszik lenni. – Nekem nem. – Annakidején Csabán, a Munkácsy utcai börtönben...nem emlékszik? Úgy le tetszett ütni, mint Toldi a bikát!

- És akkor most mit akar? – Én? Semmit! Jó egészséget kívánok!”

Ne mondjátok, feleim, hogy ehhez 75 évesnek kell lenni. Az nem elég. Ehhez Fekete Pálnak kell lenni.

Bölcsnek kell lenni.

„Az embernek küldetése van ezen a földön, - folytatja – mert az Isten a maga képére és hasonlatosságára formálta.”

„Tudok mosolyogni, - mondja magáról – borzasztóan tudok szeretni, és örülök, hogy engem szeretnek. Így hát én annak is örülök, ha valakinek köszönök. S hogy látom a kék eget, s hogy zöldék a fák. Úgy látszik, a Jóisten csak próbára tett, és meghallgatott.

Bármilyen nehéz is, nem szabad letérni a keskeny útról.

A széles út a kárhozatra visz.

Meg kell maradni jónak. Meg kell maradni embernek.”

EGY FÁJDALMAS, NAGY ÉLET JUSSÁN

most pihenhetne Kece utcai, szép házában, amit a két kezével maga épített. Akkor, amikor a fetterek és társaik jóvoltából csak bányamunkás, rakodó- és segédmunkás lehetett itt, Szegeden. Ezt nevezi 25 év kényszermunkának, s joggal, hisz bármelyik egyetemi katedrát naggyá tehette volna szellemével – ha hagyják.

Pihenésről azonban szó sincs. Sokat utazik. „Hazajár” Békés megyébe, kis falvakban, tanyákon felkeresi a diktatúra áldozatait, sorsok fonálát gombolyítja velük, vagy a még élő hozzátartozókkal. Történelem-írta tragédiák mélyére néz, íróként-történészként, nemzet- emlékeztető magyarként. Első renden mégis: testvérként, mert mindenkit megszeret és mindenki megszereti őt.

Nemrég, egy közös barátunknál találkozáskor, olyan 56-os drámát mesélt el, /frissiben, akkor ért vissza Békéssámsomból/, hogy elállt szemünk-szánk: hisz ez kész filmforgatókönyv, egy Oscar-díjas rendező is megnyalhatná utána a tíz ujját. Azóta már megírta hangjátéknak, a rádió elfogadta.

Dolgozik, alkot. Nem gyűlöl – az nem az Ő szintje. Nem is haragszik talán...csak megnevez. Rögzít, mint a filmkockák. Az igazak igazságát keresi és tárja elénk. És ha kell, nekigyürkőzik, s behordja a százmázsa fákat a fásszínbe.

Ágnes, a felesége persze félti. Nem is ok nélkül, hisz feküdt ő már a kórház coronária-őrzőjében élet-halál közt.

Igaz lehet azonban, hogy amit a szervezet fölépít magában, például az érpályákat szűkítő plakkok formájában, azt le is tudja bontani kedvező körülmények esetén. Egy szívember szívkoszorúereiről van szó, miért is ne bizakodnánk, hogy tisztultak, gyógyultak, erősödtek az utóbbi években? Hiszem és remélem, hogy így van, s a szeretet, az odaadás, a testvériség-érzés, a szellemi teremtmények áramlása, - igen, és bizonyára az igazság kimondásának mámore is – mind ebbe az irányba hatottak és hatnak.

S talán, ha a szívét kérdeznénk, azt a szívét, ami kétszázszorosát viselte el annak, ami emberileg kibíráható, - a szíve most azt válaszolná: boldog. Szabadságának mámorában él, akárcsak 56-ban. S talán azt is megerősítené, hogy minden zsarnokság tragikus tévedés csupán: mert ő és ötvenhatos társai valójában mindvégig szabadok voltak a lelkük mélyén, abban a határtalan belső térben, amire semmilyen diktatúra nem rakhathat rácsot.

Ez lehet a legnagyobb titka Fekete Pálnak: ez a szabadság-mámor, ez a szabadságszeretlet, amit magával hozott közénk ebbe a kusza, önző, lélektelen, monomániáktól összemart, aranyborjú/k-tól megbabonázott korbá az emlékké nemesegett Ötvenhatból.

Tudnotok kell, magyarok, hogy Ő megőrizte...Szívében, mint égis éri lánygot, a legtisztább tiszta helyzetet hordozza körül közöttünk. Azt a gyönyörűséges tudatállapotot, azt a megfoghatatlan mélységű katarzist, amit 56-ból 89-be kötelességünk lett volna átmenteni, de legalább megújítani, mint egy Isten és ember közötti Új szövetséget.

S Ő, mint a nemzet élő lelkiismerete, joggal kérdezheti tőlünk, magyar testvéreitől, akárcsak Hamvas a 45 után élőkől a Karnevál lapjain:

- életedben volt idő, amikor mindent újrakezdehettél volna -
- de mit csináltál 89 júniusa óta? -
- hová tetted Isten országát? -
- hol az országnyi szabadságszobor? -
- hol a legendás remekmű, életünk álma? -
- véreim! A tiszta helyzettel mit tettetek? -